

ÖRMÉNY SZENT MEGJELÉNÍTÉSEI KATOLIKUS ÉS ORTODOX KÖZEGBEN

A téma illetően fölvetését számomra a következők indokolták: Kelet-Közép Európában, a középkortól kezdődően örmény kisebbség római katolikus magyar és román ortodox többségi környezetben élt. A római katolikus közegben élő örmények csatlakoztak a római egyházhoz¹, az ortodox közegben letelepültek megtartották ősi apostoli vallásukat². A fölvezolt helyzet etnikumok, vallások, kultúrák találkozásáról beszél. A kérdés, amire a választ keressük az, hogy megjelenik-e és ha igen hogyan, ez a többségi-kisebbségi viszony, etnikai és vallási sokszínűség a képzőművészetben? Két régióban, az erdélyi magyar katolikus és a moldvai román ortodox közegben élő örmény közösségek 18-19. századi festészeti alkotásait vizsgáljuk. Ezek, mint általában a kisebbségek művészi produktumai szerény művészi értékkel bíró provinciális művek.

Az örmény közösségekben a leggyakrabban ábrázolt szent Világosító Gergely, azért, mert őt tiszteli az örmény egyház legfőbb patrónusként. Gergely térítette keresztény hitre az örményeket a 4. század elején, melynek következtében a megtérített király, III. (Nagy) Trdat Örményországban a világon elsőként államvallássá tette a kereszténységet³. Világosító Gergely az örmény egyház első feje, katolikosza⁴.

Az erdélyi Gyergyószentmiklós örmény templomának mellékoltárát díszíti az az 1752-ben készült kép, (1. kép),⁵ mely körben kis medalionokban Gergely keresztény hitéért történő megkínzásának a jeleneteit ábrázolja. A nagyobb leptékű középső kép életének leggyakrabban ábrázolt jelenetét mutatja, Trdat király, a királynő és az udvar megkeresztelését. Balról a király koronáját levéve, fejét alázatosan meghajtva térdel Gergely előtt, aki vizet emel a fejére.⁶ Jobbról látható Gergely nyugati keresztény főpapi viseletben: legalul tunika (alba)⁷, ezen övvel (cingulummal)⁸ derékban összefogott tunicella (dalmatika)⁹, rajta kétágra nyíló

¹ DIÓS 2005. 354.

² DIÓS 2005. 340.

³ KOUSHAGIAN é.n. 12.

⁴ KOUSHAGIAN é.n. 12.

⁵ Az erdélyi és a moldvai fényképfelvételeket Dr. Kovács Bálint bocsájtotta rendelkezésemre, melyért ezúton is köszönetet mondok. Megjegyzendő, hogy a bemutatandó tárgyak többsége igen elhanyagolt, pusztuló állapotban van, ezért az ezekről készült fotók sem kifogástalanok.

⁶ A hagyomány szerint Gergely a királyt és az udvart – a korakeresztény szokás szerint – alámerítéssel az Eufrateszben keresztelte meg. A legenda örmény változatát idézzük: „...Szt-Gergely a királyt, a királynét és a király nővérét Choszrovituchdot, az országnagyjait, a hadsereg vezéreit és a sokaságot Euphrat folyó vizéhez vezette, hol mindnyájan a vízbe szállva Szt-Gergely által megkereszteltettek...” Közli: LUKÁCSI 1889 szeptember. 262-263.

⁷ VERBÉNYI – ARATÓ 1989. 78-79.

⁸ VERBÉNYI – ARATÓ 1989. 78-79.

⁹ VERBÉNYI – ARATÓ 1989. 58.

stólával¹⁰, vállára palást borul, fején püspöksüveg (infula)¹¹ Öltözete éppen olyan, mint az oltárt díszítő szobroké, kivéve a pásztorbotját, amely nem ornamentális díszítményből összeálló volutában, hanem kettős keresztben végződik. A kettős kereszt a középkortól kezdődően a római pápa apostolságának a szimbóluma¹², de illik Világosító Gergely kezébe is, hiszen a keresztény hit elterjesztésében az örmények apostola volt. A kompozíció formanyelve nyugati, a barokk hatását tükrözi (mozgalmasság, teatralitás, gomolygó felhők), sőt barokkos a tábla formája is. A kép valamelyik nyugat-európai örmény katolikus központban (velencei vagy bécsi mechitaristák által) kiadott könyv illusztrációjának, vagy egy önálló metszetnek a nyomán készült.

A nyugati hangvételű jelenetben megjelennek hagyományos örmény motívumok, a tematikán túl olyan szimbólumok, melyek részben Gergely életéhez kötődnek. Ilyen a háttérben balról föltűnő, Ecsmiadint – az örmények fő templomát – idéző székesegyház, melynek helyét Gergely látomásában maga Jézus Krisztus jelölte ki.¹³ A képen az Atya-Istentől vezet mondatszalg az épülethez. Az Újszövetségi Szentháromság alatt kissé jobbról egy fényoszlop látható, tetején kereszttel, mely a hagyomány szerint akkor tűnt föl, az égi jóváhagyás jeleként, amikor Gergely az Eufrateszben megkeresztelte a királyi udvart¹⁴. A fényoszlop alatt az örmény eredetmítosz szimbólumát, Noé bárkáját látjuk, amint az Ararát csúcsán megfeneklett. Az örmény emlékezet szerint a vízőzön elmúltával Noé három fiával virágzó várost alapított itt. Az egyik fiú, Jafet úkunokájától, Hajktól származtatják magukat az örmények.¹⁵

A festmény az erdélyi római katolikus örmény kisebbség kettős identitását tükrözi: ősi örmény gyökereit, de miután be akartak illeszkedni a többségi környezetbe, hiszen annak vallását fölvtették, nyugati keresztény irányultságát is. A kettős kötődést jelzik a kép latin és örmény feliratai is. A kép egyik motívuma továbbgondolást igényel. Ez a motívum a kettős kereszt Világosító Szent Gergely kezében. A szimbólum első olvasatában pápai apostoli jelkép¹⁶, második értelmezésben Gergely apostoli ténykedésének a szimbóluma. A harmadik olvasathoz

¹⁰ Hosszú, szalag alakú vállon viselt ruhadarab, rendszerint gazdagon díszített anyagból. In VERBÉNYI – ARATÓ 1989. 218-219, 222.

¹¹ DIÓS 2000. 306-307.

¹² VERBÉNYI – ARATÓ 1989. 122.

¹³ KOUHAGIAN é.n. 12.

¹⁴ A legenda erdélyi változatát idézzük: „Azon egész idő alatt, míg a keresztelés tartott, Szt-Gergelynek és a megkeresztelteknek fejei fölött egy, az égből lenyúló fényes oszlop lebegett, melynek ragyogó sugarai a napfényt felülmúlták; az oszlopon ott tündöklött a sz. kereszt jele. Így nyilvánította Isten tetszését az ünnepély felett, melynek magasztosságát csoda-jelenet által emelte.” In LUKÁCSI 1889 szeptember. 263.

¹⁵ Az örmények Hérodotoszának, Movses Chorenaci (V. sz.) Nagy Örményország története (magyarra fordította Szongott Kristóf 1892-ben Szamosújvárott) c. munkájának előszavából idéz. Gazdovits 2006. 18: „Mivel a Szentírás („A hetedik hónap tizenhetedik napján megállapodott a bárka Ararát hegyein...” Ter. 8.,4) Noé bárkájának megfeneklési helyét az Ararát hegy csúcsára teszi, következik, hogy a vízőzön visszahúzódása után Noé volt az, aki három fiával, Szemmel, Hammal és Jafettel szállt ki először a bárkából ezen a vidéken. Tehát ő volt az, aki fiaival és ezek családjával az Ararát hegy lábánál megalapította a ma is virágzó Nahicseván várost, ami örményül ‘az első foglalás helyét’ jelenti.”

¹⁶ VERBÉNYI – ARATÓ 1989. 122.

emlékeztetnünk kell arra, hogy az örmény közösséget Erdélyben magyar katolikus közeg vette körül. A magyarság számára a kettős kereszt a magyarokat a X. században keresztény hitre térítő Szent István királyunk attribútuma¹⁷.

Az örmény identitását megtartó, de a többségi katolikus magyar környezetbe beilleszkedni szándékozó örmény kisebbség számára a kettős kereszt három olvasata (katolicizmus, örmény eredet, magyarság) egybeolvad. Az adott jelenetben önmagában szimbóluma ez a motívum az Erdélyben élő, hungarus tudatú, magukat „magyar örményeknek” nevező örmény kisebbségeknek¹⁸. Az ábrázolás nem volt egyedi, más erdélyi örmény közösségekben is megjelent, zászlón (Gyergyószentmiklóson)¹⁹ festményen (Szamosújvárott, Nagyszebenben)²⁰. Lásuk a moldvai ortodox közegben készült műveket.

A botosani örmény közösség templomában hasonló hangvételű, nyugati barokk reminiscenciájú 1885-ben készült kép lelhető föl. (2. kép). A középképen a keresztelés-jelenet látható, Gergely öltözete az előzőhöz hasonló (alba, cingulum, stóla – melynek lelógó végeit a festő dekoratív céllal egymásra helyezte – pallium²¹, palást, infula, kettős kereszt). Jobbról mögötte két nő alak, fölül nem az Újszövetségi Szentháromság, hanem a Szentlélek-galamb jelenik meg felhőgyűrűk között. Alattuk az előző képről megismert fényoszlop tűnik föl. Ez a festő nyilvánvalóan másik nyugati örmény előkép nyomán dolgozott, mint a gyergyói kép mestere. Lehetett ez az előkép például Franz Karl Hessing 1770 körül készített metszete (3. kép) Másik előképre utal az is, hogy nem 14, hanem 16 kis képen ábrázolta Gergely megkínzását. A képecskék elrendezése azonban inkább emlékeztet a szélképes ikonok szerkezetére²², mint a nyugati metszetek medalionos kompozíciójára. Valószínűleg ortodox mester ecsetje alól került ki a kép, erre utal a stólának a katolikus gyakorlattól eltérő elrendezése, továbbá az Atyaisten megjelenítésének az elkerülése. A képet örményül feliratozták. A festményen keverednek a hagyományos örmény, örmény katolikus és ortodox hatások. A különlegesség abban áll, hogy a moldvai, ősi apostoli vallását megtartó közösség nyugati keresztény motívumokat vett át, vagyis a vallási hovatartozást fölülírta az etnikai. Erdélyből visszatelepült²³, nyugati ízléshez szokott, de az ortodox közeget is elfogadó örmény megrendelő számára készülhetett a mű.

¹⁷ A bizánci eredetű kettős keresztet a Bizáncban nevelkedett magyar király, III. Béla honosította meg a Magyar Királyságban, mint az uralkodó kettős, főpapi és világi hatalmának szimbólumát. Ezt a gondolatot visszavetítve a III. Béla korától született krónikák István kezébe kettős keresztet tesznek. In NAGY 2006. 172-173.

¹⁸ Bányai Elemér „A pokrócos szobor” c. novellájában még az erdélyi örmények egyik legjelentősebb városát, Szamosújvárt is „magyar-örmény metropolisznak” nevezi. In SAS 2008. 61.

¹⁹ Közli: GOPCSA 1904. 258-260.

²⁰ HERMANN 1906. 136-177.

²¹ Keresztekkel díszített fehér színű stóla, mely körbefut a vállon és elől-hátul szalagként csüng le. In: VERBÉNYI – ARATÓ 1989. 79. 205.

²² Például Krisztus Pantokratőr apostolokkal-ikon, 18. sz. In DUMITRAN – CUCUI. 2009, 202. kép.

²³ A népességmozgás nagy volt Erdély és Moldva között. Pál Judit megjegyzi, hogy például a Rákóczi-szabadságharc pusztításai következtében, miután Ebessfalva leégett, a lakosság egy része visszaköltözött Moldvába. A 18. század elején nem a Moldvából Erdélybe, hanem a Moldvába visszatelepülők voltak többségben. In PÁL 2006. 31-32.

Hasonló tematikájú kép található a szucsavai templomban. (4. kép). Az 1859-ben festett vászonképen körben a 16 szélkép Gergely megkínzását mutatja, a középképen látható a keresztelés-jelenet, lent örmény ajándékozási felirat olvasható. A szereplők beállítása a korábbi képhez hasonló. A jelenet nyugati hangvételű: a mozgalmasság, a dúsan redőzött drapériák, a felhőgomolyagok – mind a barokk késői reminiszenciái. Ebben a nyugati milliőben Gergelyt, az ortodox főpapok pelerinszerű palástjába, felonba öltöztette a festő, nyakában omophorionnal²⁴, ugyanakkor a fejére nyugati püspöksüveget, infulát helyezett, a kezébe pedig nyugati kettős keresztet tett. Az örmény egyház első katolikoszának feje körül sugárkévés dicsfény jelenik meg, ami a kilikiai örmény apostoli egyház műalkotásain gyakori²⁵. Ez a festő is valószínűleg ugyanazon előkép nyomán dolgozott, mint az előző, az is elképzelhető, hogy egymást másolták. A nyugati sokmedalionos kompozíciót ez a festő is az ortodox szélképes ikonok szerkezetéhez közelítette. A vászonképen hagyományos örmény tematika, római katolikus örmény, apostoli örmény és ortodox hatások keverednek. Az ortodox hatás azonban az előző képpel összevetve – a főpap felonjával és omophorionjával – erősebb, de nem uralkodó. Tanúskodik a kép a moldvai örmény közösség széleskörű kapcsolatairól, ezek az örmény apostoli és örmény katolikus egyház felé egyaránt kiterjednek. A mérvadó itt is az etnikai és nem a vallási hovatartozás.

Botosán egyik örmény templomában lelhető föl egy 19. századi teljes alakos Szent Gergely-ábrázolás, amely a főpapot az eddigiektől eltérő öltözetben mutatja be (5. kép). A főpap itt hagyományos örmény főpapi viseletben jelenik meg: alul derekán övvel (goti²⁶) összefogott, csuklóján hímzett kézelővel (baspank) díszített hosszú fehér tunikát (sapikot) visel. Vállára elől összefogott palást (surgyar) borul, nyakában elől keresztekkel díszített, az ortodox főpapok omophorionjára emlékeztető epitrachilion (porurar) lóg. Fejét hátul állógallér (vakaz) övezi. Fején püspöksüveg, két kicsiny kereszttel ékesített huir látható, melyet sugárkévés dicsfény övez. Jobb oldalán epigonation (konker) lóg. Jobb kezével áldást oszt, baljában hosszú szárú volutában végződő pásztorbotot, gavasán hovvakant²⁷ fog. Hasonló módon jelenítik meg például a kilikiai örmény apostoli egyház műalkotásain a főpapokat, ami arra utal, hogy a korabeli örmény apostoli egyházban ez a főpapi öltözet volt az általános. Különleges az áldást osztó kéz mozdulata, melyben a mutató és a középső ujjak fölfelé állnak, az ortodox mozdulattól eltérően nem formázzák Krisztus nevének kezdőbetűit. Igen ősi mozdulat ez, előfordul középkori miniaturákon is, de a kilikiai műveken is.

A figura merev beállítása, a háttér hiánya ikonszerűvé teszik a művet, annak ellenére, hogy az alak térben kissé el van fordítva és a test is plasztikus, ami ellent-

²⁴ Például Szent Miklós, 1770 körül. In NAGY 1998. Kat. 48.

²⁵ Például Krisztus feje körül a dicsfény a *Krisztus feltámadása*-jelenetben (ezüst Biblia-borító, 1769.). In GOLTZ 2000. fig. 76.

²⁶ Köszönetemet fejezem ki Prof. Dr. Frau Armenuhi Drost-Abgarjan asszonynak, Grigor Grigoryan doktorandusznak és Gnel Gabrielyan hallei örmény paróchosnak az örmény papi öltözetek azonosításában nyújtott szíves segítségükért.

²⁷ A gavasán hovvakán formája azonos a nyugati főpapok pásztorbotjával, mint a huir formája az infuláéval.

mond az ikon nyelvezetének. Ezek a jegyek a korabeli nem hagyományos ortodox művészetnek is sajátjai. A főpapot – az ikontól eltérően – evilági létezésében ábrázolják, a kép ennek ellenére ikonszerűen hat. A táblát örményül feliratozták. Hasonló megformálásmódban jelenik meg a Mária-oltár másik oldalán megfestett 4. századi Szent Szahak katolikosz²⁸ is. A képen összességében dominálnak az örmény jegyek, a megfogalmazásmódjuk ortodox. Mutatja a kép azt is, hogy ez a moldvai apostoli közösség az apostoli kilikiai egyházzal tartott fenn szoros kapcsolatot.

Egy másik 1806-ban festett, a szucsavai templomban található festményen (6. kép) Világosító Szent Gergely a középpontban teljes alakosan lép elő az előzőhöz hasonló tipikus örmény főpapi liturgikus öltözetben: övvel összefogott, kézelős fehér sapikban, jobb oldalon epigonation, vállon palást, shurdshar, nyakban elől porurar. Nyak körül hátul állógallér, vakaz, a fejen püspöksüveg, huir. Jobb kezével, álló ujjakkal áldást oszt, baljában hosszú szárú pásztorbotot, gavasán hovákan fog. Gergely előtt – a koronáját levéve – térdel Trdat király, másik oldalon a királynő, mögötte talán a király nővére, aki együtt keresztkelkedett meg a királlyal²⁹, hagyományos keleti keresztény viseletben, fejére boruló maphorionban. A király mögött egy páncélba öltözött katona zászlót tart, rajta egy fehér bárány győzelmi zászlót visz.

(Krisztus báránként történő ábrázolása hagyományos örmény motívum, középkori miniatúrákon gyakran előfordul. A bizánci művészet 692-ben a konstantinápolyi zsinaton megtiltotta Krisztus báránként történő megjelenítését³⁰, az örmények azonban megtartották. A bárány zászlóval nyugati motívum³¹, melyet a moldvai örmények a kilikiai egyháztól vettek át.

A jelenet a korábban már megismert keresztkelés-jelenetekre emlékeztet, de itt maga az aktus elmarad. A koronáját földre tevő, kisebb léptékben megfestett király alázatos alakja fölé magasodik Gergely nagyobb léptékű figurája. A jelenet Gergely spirituális hatalmát fejezi ki, melyet Örményország keresztény hitre térítésével, keresztény hitéért való szenvedéseivel, az örmény apostoli egyház szervezetének megeremtésével ért el. A jelenet a bárány hatalmának kiteljesedése, Örményország krisztianizálásának apoteózisa, igen egyszerű művészi eszközökkel elmondva. Ebben a megközelítésben a Gergely melletti női alak nem a király nővére, hanem Hripszipe, vagy Gajane, az első örményországi női vértanú egyike³².

A jelenet ilyen értelmezését az ábrázolás ortodox hangvétele, ikonszerű megoldása tette lehetővé: Gergely frontális beállítása, a figurák eltérő léptéke, szimmetrikus elrendezésük, ünnepélyesség, tértérelküliség, utóbbi örökérvényűvé teszi a jelenetet. Maga a felső ív a sarkokban a szeráfokkal szintén az ortodox mű-

²⁸ Szent Szahak katolikosz Világosító Szent Gergely kortársaként az örmény írásbeliség megeremtésében játszott kiemelkedő szerepet.

²⁹ Lásd a 6. lábjegyzetben idézett legendát.

³⁰ SEIBERT 1986. 45.

³¹ SEIBERT 1986. 45.

³² A Rómából menekült nők Világosító Szent Gergely mártíromságának idején, 265-ben szenvedtek mártírhalált. In KOUSHAGIAN (én.) 10.

vészetből való³³, bár a boltív leszálló ágainak oszlopfőkbe torkollása nyugatias megoldás, melyet átvett a korabeli ortodox művészet is. A képet örményül feliratozták.

Ezen a festményen a hagyományos örmény tematikát, a keresztelés-jelenetet nem ábrázolta, hanem továbbgondolta a festő. Annak tanúi lehetünk, hogy a hagyományos örmény és az ortodox művészet gazdagítólag hatottak egymásra. A keresztelés-aktusánakk – nem narratív jelenetként, hanem – Örményország keresztény hitre térítésének apoteózisaként való bemutatását az ortodox megfogalmazásmód tette lehetővé.

Összegzés

A műalkotások tanúsága szerint úgy a római katolikus, mint az ortodox közegbe került örmény kisebbség örmény identitásához ragaszkodott. Erre utal az örmény tematika, szimbólumok, örmény feliratok alkalmazása. Az örmény identitás megtartásában segítségükre voltak a testvérközösségek. A római katolikus erdélyiek számára a nyugati római katolikus közösségek, míg az apostoli moldvaiak számára a kilikiai testvéregyház. A többségi környezet hatása alól egyik közösség sem tudta-akarta magát kivonni. E tekintetben különbség mutatkozik az erdélyi és a moldvai örmények között. Az erdélyiek fölvelték a többségi környezet vallását, amiben megnyilvánult a szándék, hogy akartak beolvadni a környezetükbe. Ez a hasonulás a nyugati testvérközösségek közreműködésével történik (onnan érkeznek azok a nyugati hangvételű, de örmény tematikájú metszetek³⁴, amelyeket templomaik számára lemásoltak).

Az ősi apostoli hitüket megtartó moldvai örmények nem akartak beolvadni a többségi ortodox közegbe. A hatása alól azonban nem tudták kivonni magukat, oly annyira, hogy például ortodox ábrázolásokat örményül feliratozva használtak a liturgikus gyakorlatban. A moldvaiak örmény identitásának éltető forrása a kilikiai apostoli testvérközösség volt.

Arra a kérdésre, hogy a római katolikus, vagy az ortodox közeg segítette-e inkább a kisebbséget identitásának a megőrzésében, azt válaszolhatjuk, hogy azok a művek tűnnek inkább örménynek, amelyek örmény motívumokból és ortodox formanyelvből tevődnek össze. Elsődleges okként az hozható föl, hogy a moldvai örmények nem cseréltek vallást, megtartották ősi hitüket. A vallás az idegenben élő kisebbségek számára az anyanyelv mellett a legfontosabb identitásőrző tényező³⁵. Ebből következik a másik ok: az erdélyiektől eltérően a moldvaiak nem akartak hasonulni sem a többségi valláshoz, sem a román etnikumhoz. A harmadik ok abban rejlik, hogy az ortodox festészetnek a formajegyei közel állnak a középkori

³³ A képmezőt fölülről lezáró boltív a korabizánci episztilionok tábláinak kialakítását idézi. Gyakori a metabizánci román ortodox művészetben, például: In DUMITRAN – CUCUI 2009. 113, 164, 144-147 kép.

A boltív és a téglalap alakú képmező közötti íves háromszög szeráfokkal történő kitöltése a görög katolikus egyházművészetben is elterjedt: In NAGY 2000. VII. tábla

³⁴ KOVÁCS 2007. 30-47.

³⁵ HORVÁTH 1940. 13-15.

örmény művészetéhez és ez megtartóbbnak bizonyult, mint az erdélyiek által átvett nyugati keresztény művészi nyelv.

A téma még sok egyéb képzőművészeti és azon jóval túlmutató következtetésre nyújt lehetőséget, továbbgondolásra ad alkalmat. Ez a beszámoló a fölvetett kérdésnek mindössze az első megközelítése.

Irodalom

DIÓS István (szerk.)

2000 *Magyar Katolikus Lexikon X.* Szent István Társulat, Budapest.

2005 *Magyar Katolikus Lexikon V.* Szent István Társulat, Budapest.

DUMITRAN, Ana – CUCUI, Elena-Daniela

2009 *Simon Bălgrădeanul.* ALTIP, Alba Iulia.

GAZDOVITS Miklós

2006 *Az erdélyi örmények története.* Kriterion, Kolozsvár.

GOPCSA László

1904 Világosító Szent Gergely zászlója. In: SZONGOTT Kristóf (szerk.) *Armenia Szamosújvár*, 258-260.

GOLTZ Hermann

2000 *Der gerettete Schatz der Armenier aus Kilikien. Sakrale Kunst aus dem Kilikia-Museum Antelias.* Libanon, Wiesbaden.

HERMANN Antal

1906 Örmény oltárképek. In: SZONGOTT Kristóf (szerk.) *Armenia Szamosújvár*, 136-177.

HORVÁTH Endre

1940 Magyar-görög bibliográfia. In: MORAVCSIK Gyula (szerk.) *Magyar-Görög tanulmányok* OYITPOEΛΛHNIKAI MEΛETAI 12, Budapest.

KOUSHAGIAN, Torkom

é.n. *Saints & Feasts Of The Armenian Church.* Abridged & Edited by Patriarch Torkom Koushagian. A Publication of the Department of Religious Education Diocese of the Armenian Church.

KOVÁCS Bálint

2007 Az erdélyi örmények interregionális kulturális kapcsolatai a 17-18. században. In: ŐZE Sándor – KOVÁCS Bálint (szerk.) *Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében II.*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 30-47.

LUKÁCSI Kristóf

1889 A kereszténység elterjedése Örményországban III. *Armenia*, 1889. szeptember 262-268.

NAGY Márta

1998 *A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázionok.* KLTE Egyetemi Kiadó, Debrecen.

2000 *Ikonfestészet Magyarországon/Icon Painting in Hungary.* KLTE Egyetemi Kiadó, Debrecen.

2006 *Szent István ereklyetartó ikonja a budapesti Nagyboldogasszony-székesegyházban*. In: *Theológia Szemle* 3, 172-173.

PÁL Judit

2006 *Örmények Erdélyben a 18-19. században*. In: ÖZE Sándor – KOVÁCS Bálint (szerk.) *Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében II.*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 27-39.

SAS Péter (szerk.)

2008 *Örmények. Magyar írók az örmény városokról, az örmény emberről*. Noran, Budapest.

SEIBERT, Jutta (szerk.)

1986 *A keresztény művészet lexikona*. Corvina, Budapest.

VERBÉNYI István – ARATÓ Miklós Orbán

1989 *Liturgikus Lexikon*. Ecclesia, Budapest.

NAGY, Márta

DEPICTIONS OF AN ARMENIAN SAINT IN CATHOLIC AND ORTHODOX ENVIRONMENT

In conclusion, the works above testify to the fact that the Armenian minorities in both Catholic and Orthodox environments insisted on their Armenian identity. The Armenian theme and symbols, the Armenian inscriptions all suggest this. They were assisted in their efforts to preserve their national identity by their fellow-communities: Transylvanian Catholics by other western Catholic communities, Moldavian Apostolic Christians by the Church of Cilicia.

Neither community could or would evade the influence of the majority environment. In this respect there is a difference between Transylvanian and Moldavian Armenians.

The Transylvanians converted to the religion of the majority environment as a manifestation of their intention to assimilate to it. This assimilation took place with the contribution of western fellow-communities (that is where the prints in a western tone but still with Armenian themes arrived from, which they copied for their churches).

The Moldavian Armenians, who preserved their apostolic faith, did not want to assimilate to the Orthodox majority environment. Nevertheless, they could not evade its influence. So much so, that for example they used Orthodox images with Armenian inscriptions in their liturgical practices. The living source of their Armenian identity was the fellow-community of the Apostolic Church of Cilicia.

In answer to the question whether the Catholic or the Orthodox environment helped the minorities to a greater extent in preserving their identity, we can say that the works constructed with the help of Armenian motifs and an Orthodox

idiom look more Armenian. The prime cause of this can be found in the fact that the Moldavian Armenians did not change their religion, they kept their ancient faith. For minorities living in a foreign land religion is – apart from their mother tongue – the most important factor in the preservation of their identity. From this another reason follows: as opposed to the Transylvanians, the Moldavians did not want to assimilate either to the majority religion or to the Romanian ethnic group. The third reason consists in the fact that the formal features of Orthodox painting are close to Medieval Armenian Art and therefore they have proved more helpful in the preservation of Armenian identity than the Western Christian artistic idiom borrowed by the Transylvanians.

The topic seems to offer possibilities for making many other conclusions pertaining to fine arts and pointing way beyond them. This article has only been the first approach to the issues raised.

1. kép
Világosító Szent Gergely
megkínzásának jeleneteivel.
1752, Gyergyószentmiklós

2. kép
Világosító Szent Gergely
megkínzásának jeleneteivel.
1885, Botosán

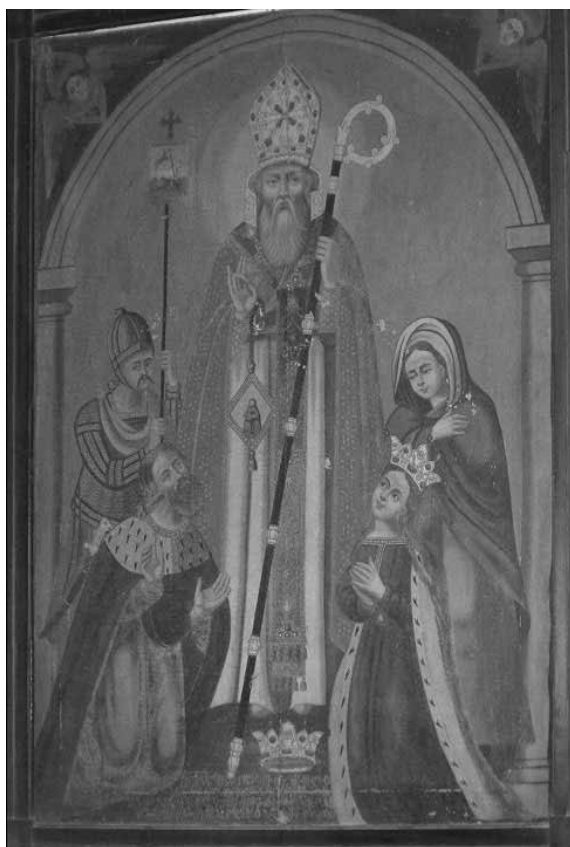
3. kép
Világosító Szent Gergely
megkínzásának jeleneteivel.
K. Hessing, 1770 körül

4. kép
Világosító Szent Gergely
megkínzásának jeleneteivel.
1859, Szucsava

5. kép
Világosító Szent Gergely.
19. század, Botosán

6. kép
Világosító Szent Gergely
és az udvar.
1806, Szucsava